

OBILJEŽJA KOMUNIKACIJE MALE DJECE S AUTIZMOM

MARTA LJUBEŠIĆ*

Primljeno: siječanj 2004.
Prihvaćeno: ožujak 2005.

Stručni rad
UDK: 376.4 - 053.2

Komunikacijski poremećaji male djece s razvojnim poremećajem na autističnom spektru prikazani su u radu s dinamičkog i transakcijskog motrišta. Već tijekom druge godine života ovaj je poremećaj moguće uočiti ukoliko se fokus s iščekivanja da dijete progovori prebaci na obilježja djetetove rane komunikacije. Sociokognitivna pretpostavka za usvajanje jezika - združena pažnja generira za autizam specifični komunikacijski razvoj. Obilježavaju ga odsustvo jezika ili atipični jezik i poremećaj socijalne komunikacije. Sa stanovišta rane intervencije važno je rano uočavanje socio-kognitivnih deficita i razumijevanje kako oni utječu na jezični razvoj te rano i obilno poticanje upravo njihovog razvoja.

Ključne riječi: dječji autizam, rana komunikacija, združena pažnja, socijalna kognicija

Uvod

Kvalitativno drugačiji komunikacijski razvoj temeljni je problem koji opterećuje odnos djeteta s autizmom i svih koji o njemu brinu, te niti jedno pitanje nije toliko važno kao kako komunicirati. Važnost ovog pitanja proizlazi iz važnosti komunikacije za ljudski razvoj i ljudski život uopće.

Ljudska komunikacija u cjeloživotnom procesu ima tri široke funkcije: (1) funkciju razvoja mentalnih procesa (2) funkciju prilagodbe okolini (3) funkciju manipulacije okolinom (King 1979). Atipični razvoj komunikacije u djece s autizmom ima stoga negativne posljedice na sva tri područja: razvoj mentalnih procesa, razvoj socijalno prihvatljivih oblika ponašanja i načina utjecanja na okolinu. Središnje pitanje i za razumijevanje samog poremećaja i za terapijski rad jest poznavanje ranih pretpokazatelja kvalitativno promjenjenog komunikacijskoga razvoja koji onda jednog dana daje punu sliku poremećaja na autističnom spektru. S time je povezano i pitanje kako što ranije utjecati na komunikacijski razvoj. I sa stanovišta roditelja je izuzetno važno što ranije utvrditi problem jer to skraćuje lutanje i usmjerava prema rješavanju problema (Lord i Risi 2000).

Autizam kao neurorazvojni poremećaj nedvojbeno ima organske uzroke, no prepoznaje se i dijagnosticira prema obilježjima ponašanja. Sva ljudska ponašanja, pa tako i obilježja komunikacije u razvoju nastaju kao rezultat dinamičkog međudjelovanja bioloških/genetskih i okolinskih utjecaja u procesu učenja. Učenje utječe na komunikaciju (jer se i ona uči), a komunikacija utječe na učenje, te je taj utjecaj bidirekcionalan (Papoušek i Papoušek 1992). Na dječji razvoj komunikacije gledamo s transakcijske perspektive koja uključuje dijete i interaktivne odrasle osobe u stalnom međudjelovanju (McLean, 1990). Zahvaljujući učenju, neformalnom (spontano upravljanom, prigodnom u svakodnevnim situacijama) i formalnom (u procesu školovanja) koje se najvećim dijelom odvija u komunikacijskom kontekstu ljudi postaju ono što jesu, svatko drugačiji, neponovljiv i jedinstven.

Djeca koja se po svojim razvojnim obilježjima nalaze na autističnom spektru su izuzetno različita, kao uostalom i sva ostala djeca i naša je obaveza da nastojimo razumjeti zašto je tomu tako, te kada različitost valja interpretirati kao poremećaj. Da bi terapijski postupci bili učinkoviti za svako pojedino dijete valja razviti

* Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

individualizirane ciljeve i strategije postupanja koji se temelje na djetevim postojećim komunikacijskim sposobnostima jednako kao i na njegovim obilježjima učenja i potrebama (Prizant, Weterby i Rydell 2000). Budući da su jezične i komunikacijske teškoće bitna trajna obilježja poremećaja na autističnom spektru, naš će naglasak biti na ranim obilježjima komunikacijskog razvoja i na jednoj od pretpostavki za razvoj interpersonalne komunikacije u ranom razvoju za koju je istraživanjima utvrđeno da se u djece na autističnom spektru javlja u odstupajućem obliku, a to je združena pažnja. Njezino odsustvo uvelike određuje obilježja rane komunikacije ove djece (Sigman i Kasari 1995).

Ovaj se prikaz stoga usmjerava na neke bitne razvojne procese za razvoj komunikacije, kao i na odstupanja od uredne razvojne linije. Njihovo razumijevanje je važno za valjano planiranje i provođenje ranih rehabilitacijskih postupaka.

Zašto se djecu s autizmom najprije uočava po tome da ne govore?

Kod djece s autizmom proces učenja (uslijed patogenih neurofizioloških uzroka) veoma rano preusmjerava razvojnu putanju komunikacije s uobičajene, zdrave ili optimalne na odstupajuću i patološku. Komunikacijski je razvoj u male djece brz i roditelji već nakon prvog rođendana počinju primjećivati mogu li riječima, glasom ili gestama utjecati na ponašanje svoje djece te razvija li se djetetova komunikacija u smjeru socijalne i verbalne. Međutim, ponekad atipična predjezična obilježja komunikacije – primjerice kad dijete ne reagira na ljudski glas, ne slijedi smjer pogleda, ne razumije niti koristi geste, izmiču pozornosti. Roditelji ove atipičnosti pripisuju djetetovoj “svoje glavosti”, suženim interesima usmjernim samo na vlastitu aktivnost i dubokoj koncentraciji na ono što ih zanima uslijed čega zanemaruju socijalne podražaje. Ono što nedvojbeno svi uočavaju jest da dijete ne govori. No kako je tolerancija za pojavu prvih riječi doista velika, jer neka djeca govore s 12 mjeseci,

a neka niti sa 24, vrlo se često čeka na pojavu govora, a zanemaruju se predjezična obilježja komunikacije koja mogu biti vrlo alarmantna.

Danas znamo da neke rane sposobnosti (socijalna odgovorljivost, imitacija, združena pažnja, igre pretvaranja) koje su pretpostavka za uredni razvoj intencijske predjezične i jezične komunikacije ne nastaju u djece na autističnom spektru u očekivano vrijeme, te je upravo manjak u razvoju navedenih sposobnosti, razvojnopsihološki gledano, “odgovoran” za oštećenje neverbalne i verbalne komunikacije, igre i socijalizacije u djece na autističnom spektru. Moguće je da i ove sposobnosti uključuju neki zajednički proces u svojoj osnovi koji je oštećen, te uslijed toga se one ne razvijaju i nastaje “kaskadni efekt” koji dovodi do teškog oštećenja socijalne komunikacije koji je bitno obilježje poremećaja na autističnom spektru. U tom se kontekstu, primjerice, razmatra sposobnost prepoznavanja lica koja je rano prisutna u zdravom razvoju i to upravo stoga što je u ranoj komunikaciji izuzetno važna interakcija licem u lice, a u djece s autizmom je oštećena (Dawson i sur. 2002).

U suvremenoj literaturi o počecima usvajanja prvih riječi ključna se uloga pridaje pojavi združene pažnje. Istraživanje koja je provela Melinda Carpenter sa suradnicima (1998) i u kojem je longitudinalno pratila djecu urednog razvoja od 9. do 15. mjeseca života u desetak aktivnosti združene pažnje – od slijeđenja pogleda do deklarativnog pokazivanja - nađeno je da se sva ta ponašanja javljaju unutar svega nekoliko mjeseci i jednakim redoslijedom. To je navelo na pretpostavku da se radi o odrazu jedne jedine kognitivne promjene koju Tomasello (2003) povezuje sa djetetovom spoznajom drugih kao intencijskih bića, baš takvih kakvo je i dijete samo. Prema ovom shvaćanju djeca otkrivaju da ljudi koji ih okružuju imaju ciljeve i da rade aktivne izbore iz svog ponašajnog repertoara za dostizanje odabranih ciljeva. Djeca ujedno otkrivaju da su ljudi aktivni u pogledu svoje pažnje i izbora na što će obratiti pažnju kako bi se dostigao cilj tj. da su u svojoj mentalnoj usmjerenosti selektivni. Taj novi način kako djeca razumiju

druge stvara prema Tomasellovom mišljenju pravu revoluciju u načinu kako se djeca odnose prema socijalnom okruženju. Stoga tu razvojnu prekretnicu Tomasello naziva socio-kognitivna revolucija (Tomasello, 1999). U dobi oko prvog rođendana ovo novo razumijevanje ljudi koje se prepoznaje u vještinama združene pažnje čini temelj za drugu godinu života u kojoj će djeca naglo sve početi imitativno učiti. Ova se prekretnica ne događa u djeca s autizmom i stoga ćemo je detaljnije prikazati u četvrtom odjeljku. Ona je i razlog zašto djeca s autizmom ne progovaraju kad i sva ostala djeca, te je oko prvog rođendana puno važnije obratiti pažnju na pojavu združene pažnje i djetetovu predjezičnu komunikaciju negoli na pojavu prvih riječi.

Rana komunikacija u djece s autizmom

Rana je predjezična komunikacija općenito manje istraživana negoli usvajanje jezika kako u svijetu tako i u nas, te su te teme i stručnoj javnosti nešto slabije poznate (za prikaz na hrvatskome vidi Ljubešić 2001, Ivšac 2003).

Iako se već po svojoj definiciji autizam javlja rano, dakle prije treće godine života, istraživanja obilježja rane komunikacije su veoma rijetka. Razlog je vrlo jednostavan: dijagnoza se je pred dvadesetak godina najčešće postavljala znatno nakon treće godine, pa su i istraživanja bila uglavnom usmjerena na dob nakon postavljanja dijagnoze, dok se u novije vrijeme djeca na autističnom spektru sve češće otkrivaju između druge i treće godine, pa i ranije (Lord i Risi, 2000). Tako su i istraživanja pomaknuta prema ranijoj dobi. Tijekom zadnjih desetak godina istraživači su identificirali veći broj upozoravajućih znakova koji se uzimaju u obzir u ranoj dijagnostici autizma. Veliki broj tih znakova uočava se u komunikaciji djeteta i u načinu kako se ono igra. Mogućnost ranog otkrivanja poremećaja budi nove nade za djecu s autizmom, a od stručnjaka traži usvajanje novih znanja i kliničkih vještina u radu s ovom populacijom (Prelock, 2001).

O sasvim ranoj komunikaciji tijekom prve dvije godine života djece na autističnom spektru saznavalo se na tri načina: (1) podatke su davali roditelji na temelju sjećanja ili se do njih dolazilo (2) na temelju retrospektivne analize obiteljskih video snimki djece kojoj je kasnije potvrđena dijagnoza autizma odnosno (3) ranim metodama probira na autistični poremećaj (Goin i Myers, 2004). Podaci iz istraživanja, a i oni sakupljeni u Kabinetu za ranu komunikaciju daju prilično nekonzistentnu sliku za vrlo rani razvojni period. Neki roditelji kad se osvrnu unazad izjavljuju da su već u prvoj godini života imali više teškoća u njezi i interakciji s djetetom, dok neki izvještavaju da je rani razvoj bio uredan i da su se s djetetom mogli igrati na isti način kao i sa ostalom svojom djecom. Nedvojbeno postoji varijabilnost u ekspresiji simptoma, a također u pamćenju bližnje događaji i zapažanja te podliježu promijenjenim interpretacijama. Nadalje, autizam kao razvojni poremećaj je u interakciji s razvojem, pa razvoj mijenja manifestacije autizma. U prvoj godini se prema kalendaru urednog razvoja još ne javljaju ona ponašanja koja su pogođena autizmom, a to su intencijska komunikacija (neverbalna i verbalna), simbolička igra te socijalna participacija, dok tipični oblik komunikacije za to razdoblje (tzv. dijadička komunikacija) i ne mora biti pogođena uslijed autizma. U nekim pak slučajevima doista postoji rani period urednoga razvoja, pa i pojava prvih riječi, a potom se one gube i počinju se javljati simptomi autizma. Kako se to sve skupa može dogoditi prije navršene 3. godine, poremećaj odgovara kriterijima za autistični poremećaj.

Komunikacija djece na autističnom spektru postaje drugačija u drugoj godini života i to ponajprije stoga što, sažeto rečeno, djeca ne ulaze u trijadičku komunikaciju, niti ovladavaju razvojnim pomakom s predsimboličke u simboličku komunikaciju.

U dijadičkoj je komunikaciji dijete u izravnoj razmjeni s komunikacijskim partnerom i oni razmjenjuju osjećaje, dok u triadičkoj dijete i odrasli razmijenjuju osjećaje ili informacije, ali o nečem trećem što vide ili zamišljaju. Trijadu čine

komunikacijski partneri i ono o čemu komuniciraju. Da bi se moglo o nečemu komunicirati, tj. biti u trijadičkoj komunikaciji valja imati makar u rudimentarnom obliku razvijene vještine združene pažnje, tj. gestom ili kontaktom očima koordinirati vlastitu pažnju s pažnjom druge osobe kako bi se podijelilo iskustvo u odnosu na neki objekt ili događaj o kojem se komunicira. Nadalje, valja u iskustvu imati spoznaju da se na pažnju druge osobe može djelovati i to upravo ponašanjem (motoričkim ili vokalnim) u koje je enkodirana poruka (gestovna ili jezična), te valja imati interes za podjelu iskustva s drugom osobom. Ove vještine se u djece urednog razvoja javljaju između 9. i 18. mjeseca i bitne su za usvajanje jezika i razvojna su prethodnica teorije uma (Silven 2001, Tomasello 1988). Njihov oskudniji i zakašniji razvoj nepovoljno utječe na razvoj djetetove komunikacije i usvajanje jezika, te manjak u području vještina združene pažnje možemo smatrati jednim od bitnih razvojnih uzroka za atipični razvoj verbalne komunikacije u autizmu (Mundy i sur. 1994, Carpenter i Tomasello 2000). U novije se vrijeme sve više stvaraju programi i razrađuju strategije za terapijsko ojačavanje vještina združene pažnje, te se i na taj način nastoji unaprijediti učinkovitost rane intervencije za djecu s autizmom (Jones i Carr, 2004).

Ukratko ćemo opisati kako komunicira malo dijete s autizmom u svojoj drugoj i trećoj godini. Kao što je već ranije napomenuto način njegove komunikacije dovodi se u vezu s odstupanjima u razvoju socijalne kognicije: s nepostojanjem vještina združene pažnje, s teškoćama u razumijevanju komunikacijskih namjera u ljudi i s teškoćama imitativnog učenja izmjene uloga u aktivnostima. Malo dijete s autizmom ne razumije jezik niti čemu on služi, a ako govori onda je to eholaličan govor. Dakle ne stvara vlastite iskaze već ponavlja ono što je čulo bilo neposredno prije ili ranije. Djeca s autizmom koja imaju dobru fonološku memoriju mogu upamćivati i reproducirati i duže govorne sekvence, te ih ponekad i dobro uparivati sa situacijama na koje se sadržajem odnose i u kojima su ih naučila. Budući da se

jezik u komunikaciji gramatički mijenja u odnosu na perspektivu govornika, teškoće u imitaciji izmjene uloga postaju vidljive tek na onom jezičnom stadiju kad bi se djeca trebala produktivno koristiti infleksijskom morfologijom za označavanje lica (npr. hoću, hoćeš, hoće) ili zamjenicama (ja, ti, ovdje, ondje i sl.). Kako dijete s autizmom ne imitira nego doslovno preslikava, ono ne će govoriti u prvom licu jednine, već isključivo u drugom ili trećem licu, jer tako čuje kad se drugi njemu obraćaju, a iza toga se ostvaruju neki njemu važni ciljevi (Npr. roditeljsko Hoćeš vode? prethodi gašenju žeđi, te dijete kad je žeđno govori "Hoćeš vode"). Dijete s autizmom ne razumije niti neverbalne znakove poput pogleda, mimike ili gesti. Ima teškoća da razumije i na temelju situacije što se od njega traži (odsustvo situacijskog razumijevanja), jer ne obraća pažnju na socijalne situacije i ne razumije "logiku situacije". Naime i bez razumijevanja jezika, a na osnovu razumijevanja situacije i neverbalnih znakova mala djeca urednog razvoja razumiju naloge poput: "Daj loptu", "Donesi cipelicu" "Ne diraj" i sl. dok u djece s autizmom to nije slučaj.

U odnosu na rane funkcije socijalne komunikacije (interakcijsku, regulacijsku i instrumentalnu) razvojni obrazac je patološki: regulacijska i instrumentalna funkcija su učestalije od interakcijske, dok je u urednom razvoju taj odnos obratan. Dijete komunicira rijetko i to samo onda ako nešto jako želi, a do toga niti na koji način ne može samo. Tada će drugoga upotrijebiti kao fizičku polugu – odvest će ga za ruku te mu ruku potom gurati u smjeru željenog predmeta. Dijete zapravo ne zna komunicirati i naviklo je da sve rješava samo, te ga okolina često doživljava kao vrlo samostalno, ali i samovoljno dijete. Naime, sve ono što ostala djece njegove dobi koja još ne govore rješavaju neverbalnim porukama – vikom, pogledom i pokazivanjem te druge tako "zapošljavaju" da čine stvari za njih, malo dijete s autizmom radi samo. Npr., samo dohvaća što želi te iznalazi domišljate načine kako vlastitim motoričkim i umnim snagama zadovoljiti svoje potrebe. Nikada ne uključuje druge u ono što ga

zaokuplja, te tako niti donosi predmete drugima niti ih pokazuje niti vokalno priziva kako bi skrenulo pažnju na sebe i ono što ga zanima. U komunikaciji se ne služi gestom pokazivanja.

Zaključno možemo reći da djeca s autizmom imaju vrlo oskudnu komunikaciju, a temeljno obilježje tih rijetkih komunikacijskih epizoda jest da dijete ne šalje poruku (gestovnu, vokalnu ili mimičku) kako bi utjecalo na druge u cilju ostvarenja svojih želja, već se služi drugim ljudima kao objektima (alatima) za dolaženje do cilja. Metaforički rečeno, poluga kojom će dijete s autizmom dohvatiti cilj nije odašiljanje komunikacijskog znaka koji će drugi interpretirati kao poruku, već polugu čine fizička obilježja druge osobe koju stoga vodi za ruku, gura i sl. Dijete s poremećajem na autističnom spektru ne razumije i ne stvara načine za djelovanje na pozornost (svijest) drugih ljudi te se zato i ne služi distalnim gestama (kao što je npr. gesta pokazivanja) ili nekim drugim konvencionalnim komunikacijskim sredstvima osim izravne manipulacije tijelom drugoga, npr. vodi za ruku. Jednako tako ne reagira na komunikacijske poticaje iz okoline (pa niti na svoje ime) osim kad se poticaj poklopi s onim što dijete i samo tog trenutka želi, te se doista usamljuje i na njega je vrlo teško djelovati poticajem, primjerom ili nalogom.

Združena pažnja kao pretpostavka usvajanja jezika

Jedan od ključnih razvojnih deficita koji u djece s autizmom postaje očit tijekom druge godine života, kao što je to ranije napomenuto, jest odsustvo združene pažnje. Novija istraživanja konvergentno ukazuju na manjak u području vještina združene pažnje kao na središnji i trajni deficit u autizmu. Priroda ovog deficita nije razjašnjena, i otvoreno je pitanje je li manjak združene pažnje primarni deficit u autizmu ili je to posljedica nekih deficita koji su puno bazičniji, kao što su teškoće u interpersonalnim odnosima ili u podjeli emocija, ili možda pak s prebacivanjem pažnje između podražaja. Taj se deficit javlja u sve djece s autizmom, dio je sociokogni-

tivnog razvoja i jedan je od najranijih upozoravajućih znakova da se može raditi o autističnom poremećaju. Bitno sporiji razvoj sociokognitivnih sposobnosti (koje prepoznajemo u vještinama združene pažnje) u odnosu na razvoj ostalih sposobnosti obilježje je i svih komunikacijskih poremećaja. U autizmu je osobito izražen, te je jedna od glavnih prepreka zbog koje djeca i odrasli s autizmom imaju teškoća u socijalnoj (neverbalnoj i verbalnoj) komunikaciji.

Na pitanje kada i zašto djeca počinju učiti jezik brojna su istraživanja s djecom urednog razvoja pokazala da je to povezano s ostvarenjem niza pretpostavki za jezični razvoj, a istaknuto mjesto pripada pojavi združene pažnje (Baldwin 1995). Radi se o kompleksu socijalnih vještina i interakcija, a u razvoju taj kompleks uočavamo kad se dijete počne podešavati i uključivati u pažnju i ponašanja odraslih u odnosu na vanjske objekte.

Negdje iza devetog mjeseca života dojančad postaje sposobna da na poseban način surađuje s okolinom. Ta se nova sposobnost (združena pažnja) manifestira u sljedećim ponašanjima: u sposobnosti slijeđenja tuđeg pogleda ili geste pokazivanja, u različitim načinima kako dijete skreće tuđu pažnju na željene aktivnosti, te napose na djetetovo donošenje predmeta i njihovo pokazivanje samo sa željom da se podijeli iskustvo. Dijete počinje shvaćati druge ljude kao intencijska bića, kao što je i ono samo pa se akcije i ponašanja drugih ljudi prema vanjskim objektima mogu slijediti, usmjeravati ili dijeliti. Carpenter i sur. (1998) smatraju da združenu pažnju valja razumijeti kao završnicu dugog procesa koji je započeo interakcijama dojenčeta licem u lice s odraslim odmah po rođenju i kao početnu točku u komunikaciji o vanjskom svijetu.

Zahvaljujući nastanku združene pažnje tj. socijalnoj kogniciji dijete počinje aktivno usmjeravati pažnju odraslih i pokazivati na objekte te pokušava odrasle navesti da se svojom pažnjom podese preme njegovim interesima u odnosu na vanjske objekte. U svom komunikacijskom razvoju stoga dijete počinje rabiti geste: tzv. pro-

toimperative i protodeklarative. U djece s autizmom izostaju u potpunosti protodeklarativi, a protoimperativi su kvalitativno drugačiji. Istraživanja su pokazala da individualne razlike u vještinama združene pažnje koreliraju s individualnim razlikama u jezičnim vještinama, te da su te korelacije konzistentne i kreću se u rasponu od 0.43 do 0.94 (Carpenter i Tomasello, 2000).

Združena je pažnja u korelaciji s različitim aspektima jezičnog razvoja: s gramatičkim razvojem, ispravnom uporabom zamjenica ja i ti, te s receptivnim i ekspresivnim rječnikom. Svi ovi podaci, a i brojna klinička opažanja dovela su do shvaćanja da razvoj združene pažnje također treba biti jedan od ciljeva u intervencijskim programima za djecu s autizmom.

Literatura

- Baldwin, D.A.Q. (1995). Understanding the link between joint attention and language. U: Moore, Ch. i Dunham, Ph.J. (1995) Joint attention. Its origin and role in development. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 131-158.
- Carpenter, M. Nagell, K. i Tomasello, M. (2000). Social cognition, joint attention, and communicative competence from 9-15 month of age. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 63, No. 255.
- Carpenter, M. i Tomasello, M. (2000). Joint attention, cultural learning, and language acquisition: Implications for children with autism. U: Wetherby, A.M. i Prizant, B.M. (ur) *Autism Spectrum Disorders*. Baltimore: Brookes, 31-54.
- Dawson, G., Carver, L., Meltzoff, A.N., Panagiotides, H. McPartland, J. Webb, S.J. (2002). Neural correlates of face and object recognition in young children with Autism Spectrum Disorder, developmental delay, and typical development. *Child Development*, 73, 700-717
- Goin, R.P. i Myers, B.J. (2004). Characteristics of infantile autism: Moving toward earlier detection. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 19, 1, 5-12.
- Ivšac, J. (2003). Rani komunikacijski razvoj. U: Ljubešić, M. (ur). *Biti roditelj. Model dijagnostičko-savjetodavnog praćenja ranoga dječjeg razvoja i podrške obitelji s malom djecom*. Zagreb: DZZOMM, 84-104.
- Jones, E.A. i Carr, E.G. (2004). Joint attention in children with autism: Theory and intervention. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 19, 13-26
- King, R.G. (1979). *Fundamentals of human communication*. New York: Macmillan Publishing Co.
- McLean, L.K. (1990). Communication development in the first two years of life: A transactional process. *Zero to Three Bulletin*, 11, 13-19.
- Lord, C. i Risi, S. (2000). Diagnosis of Autism Spectrum Disorders in young children. U: Wetherby, A.M. i Prizant, B.M. (ur) *Autism Spectrum Disorders*. Baltimore: Brookes, 11-30.
- Ljubešić, M. (2001). Rana komunikacija i njezina uloga u učenju i razvoju djeteta. *Dijete i društvo*, 3, 264-278.
- Mundy, P., Sigman, M. i Kasari, C. (1994). Joint attention, developmental level, and symptom presentation in autism. *Development and Psychopathology*, 6, 389-401.
- Papoušek, H. i Papoušek, M. (1992). Beyond emotional bonding: The role of preverbal communication in mental growth and health. *Infant Mental Health Journal*, 13, 43-53.
- Prelock, P. (2001). Understanding autism spectrum disorders: The role of speech-language pathologist and audiologist in service delivery. *The ASHA Leader*, Vol.6, No. 17, 4-6.

- Prizant, B.M. Wetherby, A.M. i Rydell, P.J. (2000). Communication intervention issues for young children with autism spectrum disorders. U: Wetherby, A.M. i Prizant, B.M. (ur) Autism Spectrum Disorders. Baltimore: Brookes, 193-224.
- Sigman, M. i Kasari, C. (1995). Joint attention across contexts in normal and autistic children. U: Moore, Ch. i Dunham, Ph.J. (1995) Joint attention. Its origin and role in development. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associate, 189-203.
- Silven, M. (2001). Attention in very young infants predicts learning of first words. *Infant behaviour & Development*, 24, 229-237.
- Tomasello, M. (1988). The role of joint attentional processes in early language development. *Language Sciences*, 10, 69-89.
- Tomasello, M. (1999). Social cognition before the revolution. In P. Rochat (Ed.), *Early Social Cognition*. Lawrence Erlbaum.
- Tomasello, M. (2003). The key is social cognition. In D. Gentner & S. Kuczaj (Eds.), *Language and Thought*. MIT Press.

Characteristics of communication in infantile autism

Abstract

Impaired communication in young children with autism is analyzed from dynamic and transactional perspective. The central point of the article is the reason why young children with autism are not able to develop language functionally. Early detection of autism is very important and possible if the developmental expectations from the child are moved from language and speech toward the features of preverbal communication. Communicative development in young autistic children is characterized by absence of language, gaze alternation and conventional gestures and by impaired development of social cognition. Joint attention is an early-developing social-communicative skill and impaired development of this skill plays critical role in atypical communicative development in children with autism. From that point of view it is important in early intervention efforts to involve teaching joint attention to young children with autism. It is also important to understand a critical role which joint attention plays in social and language development in children in order to support development of communication in young children with autism.

Key words: children with autism, early communication, joint attention, social cognition